

Елена ТАРАШЕВА

Нов български университет, България

Мястото на културните изследвания в рамките на научното направление “Филология”

Elena TARASHEVA

New Bulgarian University, Bulgaria

Cultural Studies in the Framework of Philology

Резюме

Статията проследява теоретичните влияния върху дисциплината Културни изследвания, представена в България с помощта на Британския съвет, наред с други културни институции, през 1993. Тридесет години по-късно, на основата на базата данни за дисертации в Националния център за информация и документация (НАЦИД), с които се присъждат академични титли и звания, установяваме как се развива сферата на културни изследвания в България. Търсим кои научни направления регистрират интерес към тематиката, какви теми се разглеждат и какви теоретични модели се прилагат.

Ключови думи: култура, чуждоезиково обучение, межкултурна компетентност, интердисциплинарни изследвания, идентичност.

Abstract

The article traces theoretical influences on the academic discipline Cultural Studies, which the British Council – among other agencies – helped introduce to Bulgaria at the end of the twentieth century. Thirty years later, based on the Bulgarian database of dissertations for awarding academic titles and qualifications NACID, an attempt is made to see what cultural studies research is carried out in Bulgaria. Research strands with an interest in the subject matter are established, content analysis of the topics is conducted, and the range of methodologies is explored.

Keywords: Cultural Studies, Language learning, intercultural competence, interdisciplinary studies, identity.

През 1993 година дисциплината Cultural Studies/„Културни изследвания“ получи силен тласък за развитието си в България. Малко след падането на желязната завеса, която скриваше от очите на преподавателите по чужди езици в България средата, където се говорят преподаваните от тях езици, Британ-

ският съвет организира първата международна конференция извън пределите на Обединеното кралство, посветена на Британската култура като предмет на изучаване.

Видяхме как се прилага интердисциплинарният подход, който си служи с теоретични инструменти от социологията, литературознанието и медиезнанието. Българските участници допринесоха с литературна критика, в която водещи бяха рецепционният подход при аналитичен прочит на англоезични произведения в превод на български език (Стойчева 2019: 60–80), историческият подход при изследване на културните взаимодействия в преводния процес и анализът на учебници. Повече подробности, свързани с конференцията и с отзвук от нея, може да прочетете в Тарашева 2021: 61–75.

Основна тема бяха проблемите на идентичността, която предвидимо беше дефинирана като *британска*, но обикновено съставена от две части, например „индийско-британска“. Тази гледна точка насочи вниманието ни към особения палимпсест от идентичности, съчетани, за да се изгради етническият характер на нацията, както и към едно по-свободно дефиниране на представата за национална принадлежност. Всъщност тази насока, която е основополагаща за културните изследвания, е зададена от един от основателите на дисциплината във Великобритания, Стюарт Хол (Хол 1993: 134–139) – самият той носител на комплексна културна идентичност: британец с корени от Ямайка. В социологическите си търсения той отстоява принципа на мултикултурализма и на свободата всеки да се самоопределя по националност, като отчита всички влияния върху изграждането на личността си.

Същевременно Мартин Монтгомъри (Монтгомъри 1999: 9–18) в статия с гневното заглавие „Какво представлява британските културни изследвания и защо хората я хулят“ изразява препоръка, че фокусът на дисциплината, особено в случаите, когато тя е пренесена на чужда почва, трябва да се освободи от терзанията на въпроса „Какво е британското?“ и да се пренесе към методологичния аспект на изучаването ѝ. Монтгомъри подчертава значимостта на емпиричните изследвания в съвременната етнография и анализа им според качествени, а не количествени показатели. Включването на съдържание от различни дисциплини, според автора, неизбежно води до конфликти между културолозите. Такива определено се наблюдават и в българските научни среди, където дори преводите на философски трудове се възлагат не на филолози, тъй като тяхната компетенция се простира основно върху по-тясното езиково поле. Заемките от други дисциплини, особено обвързването с културно-исторически контекст, се оказват нежелани и отхвърляни от езиковедите.

Основните критики, отправяни към интердисциплинарността, според Монтгомери, са свързани със стилистиката ѝ – объркани понятия, описателни неточности и безпринципно скачане от описание към интерпретация; към историческия подход – придаване на прекалена значимост на писмените текстове и архивните доказателства, без стройна теория как трябва да се интерпре-

тират текстове; към психологията – склонността да се визуализира субектът като изолиран индивид, напълно откъснат от историята и обществото. Науките за човека и обществото наистина пренасят термини от една сфера в друга, например вездесъщия „дискурс“, и пътят им, според Монтгомъри, наподобява играта на развален телефон, така че наративът достига крайната си дестинация напълно променен. Затова интердисциплинарността трябва да следва установените правила за всяка от ангажираните сфери на познание, да прилага методологиите информирани и последователно, а не да ги избягва като чужди и непознати.

За да бъде изучаването на културата в полза на чуждоезиковото обучение, Майкъл Байръм (Байръм 1989: 87) поставя изискването да се дават знания за начините на контактуване с изучаваната култура – един от ключовите фактори в България през годините на авторитарно управление. Тогава контактът със „западните“ култури трябваше да бъде минимизиран, съпроводен с критика към капиталистическата действителност (Шурбанов 1994: 117–122) и без насоки как обучаваните да функционират в рамките на изучаваната култура (Е. Тарашева под печат). Впрочем един от компонентите на културните изследвания във Великобритания е именно марксизмът, според признанието на Гросберг (1993: 18–46), който обаче има за цел демократизирането на науката, погледа към малкия човек и неговата потребност от не-елитна култура. В тази връзка е включването на медиите и киното като „култура“ с малко „к“, на която голямото изкуство и до днес гледа като на по-низша форма, недостойна за анализ от висотата на главното „К“. Самият Гросберг изследва рок музиката и влиянието ѝ върху обществото, и това оправдава интереса му към културните изследвания – една определено британска дисциплина.

Говорейки за демократизация, може би това бе и едно от посланията на първата конференция във Велико Търново: науката да излезе от центъра на оркестрираната и контролирана академична общност, да обективизира изследванията си и да се вслуша в търсенията на практиката, а не на идеологизираните институции.

Целта на настоящото изследване е да се проследи как се развиват културните изследвания в България: дали културата се дефинира като оперативно, делнично понятие, което допринася за разбирането на ежедневните дейности и концептуалните системи зад прилагането им; изследва ли се така, че да допринесе за това хората да осъзнават по-добре своята идентичност; ползват ли се обективни интердисциплинарни методи и настъпила ли е демократизация в обсега на изследователите.

За целта проследих всички дисертации, регистрирани в Регистъра за академични длъжности и дисертации на Националния център за информация и документация (НАЦИД) с ключова дума „култура“. Анализирах факторите „научно направление“, „тематика“ и „методи на изследването“.

Доколкото регистрирането на дисертациите е задължително, базата данни на НАЦИД е представителна за състоянието на научната дейност в България. Съществуват и други подходи за установяване обхвата на научното поле: проследяване на публикации в научни списания у нас и в чужбина, научни проекти, медийно отразяване и т.н. Тук обаче е предпочетен подходът на отчитането на дисертации, тъй като те са законово утвърдената форма на научно изследване, която води до академично признание. Освен желанията и намеренията на автора, дисертациите са получили и одобрението на оторизираните органи в страната да регистрират научна дейност, което води до присъждане на титли и звания, важни за функционирането на академичните институции.

Търсенето в научната база данни за защитените дисертации по ключова дума КУЛТУРА извиква 379 резултата. След премахването на данните, свързани с областите „селскостопански култури“ и „химия“, остават 246. Таблицата представя броя дисертации, които съдържат думата КУЛТУРА според научните направления, утвърдени от Министерството на образованието у нас.

Направление	Брой
3.1. Социология, антропология и науки за културата	48
2.1 Филология	38
2.2 История и археология	32
8.3 Музикално и танцово изкуство	25
2.3 Философия	15
9.1 Национална сигурност	14
3.8 Икономика	11
1.1 Управление на образованието	11
1.2 Педагогика	9
1.3. Методика на обучението по	9
7.1 Медицина	9
3.7 Администрация и управление	8
3.3 Политология	6
8.4 Театрално и филмово изкуство	5
7.6 Спорт	3
8.2 Изобразително изкуство	3

Данните показват, че фокусът е изместен от разбирането за култура като изобразително, театрално и танцово изкуство, т.е. Култура с главно К, дори сборът от трите направления да не надвишава броя на дисертациите от дру-

ги направления, които работят с антропологични и социологически понятия. Дисциплини като Национална сигурност, Администрация и управление и Медицина се ангажират с понятието за култура, с което се реализира концептуализацията на културата като част от ежедневното създаване на смисъл.

В дисертациите в област „Филология“ културата се дефинира основно в национални граници. Изследва се главно българската култура, особено от периода на Възраждането. Няколко изследвания са посветени на античната гръцка култура, а две – на корейската и японската култура. Наблюдава се интерес към културата на говорещите турски език в България – единствената двусъставна идентичност „български турци“, регистрирана у нас. Предвид обхвата на явлението, струва ми се, че две дисертации по въпроса не отговарят на значимостта на тази култура. Шарените идентичности продължават да бъдат отчитани от радара на културологичните изследвания и това се отразява зле на позициите на тези групи в обществото. Сред дисертантите се срещат много имена, които издават комплексни идентичности, но те не са цел на научната работа и това е жалко.

Отново с поглед към миналото се изследват религиозната култура, обреди и празници. Това е традиционният подход идентичностите да се приемат за фиксирани, неподвижни, заставащи да черпят силата си от придържане към историческите корени. В много изследвания обаче обектът е настоящето: погледът на изследователите е спрял върху политическата култура, медиите, смеха, като поведението на хората е показател за ценностната система зад явленията. Прилагат се съвременни подходи с обективни данни от антропологията и социологията, интердисциплинарността съчетава познанията за езика с методологии от други дисциплини. В една от дисертациите музеите се разглеждат като функциониращи институции и се проследява състоянието им в настоящето. Сферата на културния палимпсест е засегната в названието „ремикс култура“, разбрана като култура на границите между няколко различни реализации – едно модерно понятие за демократични практики при създаването на културни продукти.

С настъпването на второто хилядолетие, понятието за култура се измества от пред-теоретичното определение на етническа култура в исторически обособени граници в рамките на въобразени общности (Андерсън 1983) към модерното разбиране на културата като самоопределяне и идентичност, като споделени ценности в рамките на общи интереси и търсения.

Методиката на обучението по чужди езици изобщо не е представена в корпуса, съставен за това изследване. Дисертациите в направление 3.1 Методика на обучението по ... се отнасят за обучение по физическа култура, изобразително изкуство, полово възпитание, музика, речева и театрална култура, което изключва сферата на културните изследвания според дефиницията на това проучване. Чуждоезиковото обучение парадоксално демонстрира по-слаб интерес към изследване на културата, отколкото към отдалечени от културата

сфери като националната сигурност, икономика и управление на образованието. С това задачата културата да стане част от изучаването на чужди езици остава нереализирана според данните за настоящата студия.

Филологията, от своя страна, твърдо се нарежда на второ място след социологията, антропологията и науките за културата по брой дисертации с културологична тематика. Дисертациите по педагогика като общ брой представляват две трети от тези по филология. Колебливото заключение може да бъде, че филологията е научната дисциплина, която стои в основата на чуждоезиковото обучение и затова дисертациите, посветени на културата, се правят именно в областта на фундаменталната наука Филология, а не на приложната Педагогика.

Същевременно тесните връзки на културата с литературата продължават да личат в установените дисертации. Изследват се произведения на Алеко Константинов, Чавдар Мутафов, италиански текстове от Възраждането, древногръцката литература и т.н. Наличието на дисертации, посветени на рецепцията на чуждоезикови текстове, според наблюдението на Стойчева (Стойчева 2019: 60 – 80), остава ограничено назад във времето.

Етнографията присъства осезателно при изследване на исторически периоди във времето. Но модерните феномени си проправят място, например разглеждане на съвременния град, практиките при публикуване, хумористичните медии, организирането на музейни пространства и т.н. Все повече се усеща влиянието на антропологията – наука, свързана със съвременното и с гъвкавото понятие за идентичност, за разлика от фолклористиката и етнологията.

Нито една дисертация не е посветена на британската култура, две съдържат думите Обединено Кралство и две – Англия. Двадесет и шест дисертации съдържат „Великобритания“ като ключова дума. Само една от тях е в областта на филологията. Тя съпоставя манипулативните стратегии в български и британски таблоиди, тоест – едно модерно изследване на масовата култура, с поглед към анализа на манипулативни медийни дискурси. Преобладават изследванията в областите политически науки и обществени комуникации, а не Филология. Ограничеността на това проучване се състои в това, че не всички културологични изследвания се реализират като дисертации за получаване на научна степен по критериите на Българския закон за образованието. Такива работи могат да се установят при преглед на научните журналы в страната, а вероятно и в чужбина, където функционират уважавани списания с висок импакт фактор. Наше изследване от 2011 г. (Тарашева 2011: 190–208) показва, че в областта на социалните науки публикациите от български автори не са многобройни. При активното развитие на социологията в днешно време е възможно ситуацията да е променена. Все пак фактите повдигат сериозни въпроси: защо българските учени не се ангажират с изследването на културата и в частност – британската култура като част от подготовката на педагогически издания; дали научните степени имат достатъчна стойност, за да мотивират

сериозни и дълготрайни изследвания; какво е отражението върху качеството на обучението по чужди езици; дали съществува осъзнаване на значението на културата в ученето и преподаването на чужди езици.

Библиография

- Андерсън, Бенедикт 1983:** Anderson, Benedict. *Imagined Communities*. London: Verso.
- Байръм, Майкъл 1989:** Byram, Michael. *Cultural Studies in Foreign Language Education*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Гросберг, Лорънс 1993:** Grossberg, Lawrence. The Formations of Cultural Studies: An American in Birmingham. ed. Blundell, Valda. – In: *Relocating Cultural Studies: Developments in Theory and Research*. London: Routledge, 18–46.
- Монтгомери, Мартин 1999:** Montgomery, Martin. What is British Studies anyway and why are people saying such terrible things about it. – In: *British Studies Now*, 9–18.
- Стойчева, Татяна 2019:** Stoicheva, Tatyana. Culture and Cultural Studies at the Department of English and American Studies at Sofia University. – In: Tincheva, Nelly, Ralitsa Muharska, Zelma Catalan, Emilia Slavova (eds). *Traditions and Transitions, volume 1*. Sofia: Sofia University Press, 60–81.
- Тарашева, Елена:** Еволюцията в съдържанието на учебниците по чуждоезиково обучение. – In: *Годишник на департамента за езиково обучение на СУ „Св. Климент Охридски“*. София: Университетско издателство Св. Климент Охридски, под печат. // Tarasheva: „Evolutsiyata v sadarzhaniето na uchebnitsite po chuzhdoezikovo obuchenie.“ Godishnik na departamenta za ezikovo obuchenie na SU „Sv. Kliment Okhridski“. Sofia: Universitetsko izdatelstvo Sv. Kliment Okhridski, pod pechat.
- Тарашева, Елена 2021:** Tarasheva, Elena. The Beginnings of Cultural Studies in Bulgaria: Academics in Veliko Turnovo. – In: *Yearbook of the Department of Foreign Languages and Cultures NBU*, 3, 61–75, 61–75.
- Тарашева, Елена 2011:** Tarasheva, Elena. The Place of Eastern European Researchers in International Discourse: Critical Discourse Analysis Applied to Corpora from Specialized Journals. – In: *Discourse and Society*, 190–208.
- Хол, Стюарт 1993:** Hall, Steward. Minimal Selves. – In: McGuigan, Ann Gray and Jim (eds.) *Studying Culture*. New York: Edward Arnold, 134–139.
- Шурбанов, Александър 1994:** Shurbanov, Alexander. Hamlet's Gravediggers ... of Capitalism: Marxist overinterpretation of Minor Personages in Shakespeare. – In: Doobing, Margaret, Nick Adam-Smith, John Allen Payne, Ludmila Kostova (eds.). *Britain and Europe*. Veliko Tarnovo: Petrikov Publishers, 117–122.